

ФУНДАТОРИ ОСВІТНІХ ДИСЦИПЛІН

Бібліотека БДПУ
library.bdpu.org

ВИСТАВКА-ОГЛЯД НАВЧАЛЬНИХ ВИДАНЬ ФРЦК

Історія становлення педагогічної науки й підручника, як невід'ємної складової освітнього процесу, нерозривно пов'язана з іменами відомих діячів науки і культури, літераторів і педагогів минулих епох. Освітній і виховний потенціал нинішніх учбово-методичних комплектів вони передбачили і до деякої міри реалізували у підручниках, хрестоматіях, навчальних і методичних посібниках. Сучасники по праву вважають їх провідниками між минулим і сьогоденням.

Кінець XIX – поч. XX ст. вивів на освітню ниву ентузіастів-практиків. Беручи за основу свої напрацювання, спираючись на прогресивні ідеї й методи викладання, вони створили навчально-методичну конкурентоспроможну літературу. Їхні посібники і підручники набували популярності й з часом витіснили зарубіжних авторів.

У 1899 році при Міністерстві народної освіти створюються спеціальні комісії з різних питань освіти, серед яких і по забезпеченню навчальними матеріалами. Систематизовані дослідження та пропозиції з округів значно пришвидшили роботу над складанням навчальних програм і навіть підручників.

Чимало таких видань зберігається у фондах рідкісної книги.

Одну з ведучих позицій у той час займала математична комісія.

МИКОЛА МИХАЙЛОВИЧ БІЛІБІН – директор С.-Петербурзького Реального Училища, очолював при Міністерстві математичну комісію по роботі в округах. Один зі засновників школи математичної методики, авторитетний викладач привніс багато корисного в розробку методики викладання, у створення підручників і посібників з математики.

Билибинъ Н. Алгебра для гимназий и реальныхъ училищъ / Н.Билибинъ. – 3-е изд. – СПб. : Типограф. М.М. Стасюлевича, 1899. – 575 с.

Бертранъ Ж. Теоретическая арифметика / Ж. Бертранъ ; пер. с некотор. измен. и доп. Н. Билибина. – СПб. : Изд. И.И. Билибина, 1885. – 272 с.

Билибинъ Н. Теоретическая арифметика. Составленная по Бертрону / Н. Билибинъ. – 8-е изд. – СПб. : Типограф. М.М. Стасюлевича, 1911. – 161 с.

Підручники французького математика Жозефа Бертрана для вступників у Політехнічну школу Білібін переклав, переробив і доповнив згідно тогочасних вимог викладання предмету у гімназіях і реальних училищах. У посібниках виокремлено розділи з алгебраїчних операцій з рівняннями, логарифмами та алгебраїчними послідовностями; значно розширено розділи для самостійного вивчення математики.

Перше видання «Алгебри...» Вчений Комітет Міністерства Народної Освіти відзначив премією Імператора Петра І.

У фонді зберігаються також примірники видань Ж. Бертрана у перекладі та з деякими змінами інших практиків.

Бертранъ Ж. Алгебра. Ч.1 / Жозеф Бертранъ ; пересмотр. Ж.Бертраномъ и Генрихомъ Гарсе. – СПб. : Тип. М.М. Стасюлевича, 1899. – 581 с. – пер. с некотор. доп. с последн. (16-го) франц. изд. М.В. Пирожкова.

Бемъ Д.А. Сборникъ упражненій и задачъ по элементарному курсу алгебры. Ч. 1. Курсъ III и IV классовъ среднихъ учебныхъ заведений / Д.А. Бемъ, А.А. Волковъ, Р.Э. Струве. – М. : Изд. тов. И.Д. Сытина, 1918. – 318 с.

Автори книги проаналізували декілька видань німецького математика Вальтера Літцмана й дійшли висновку, що його збірники задач найбільше відповідають рекомендаціям тогочасних реформ математичної освіти. Створені авторами на основі цих видань збірники увійшли до курсів програм середніх навчальних закладів.

Горячевъ Д.Н. Основанія анализа бесконечно–малыхъ. (Учебникъ для дополнительного класса реальныхъ училищъ) / Д.Н. Горячевъ. – 8-е изд. – М. ; Петроград: Т-ва В.В. Думновъ – Наслѣдн. Бр. Салаевыхъ, 1918. – 115 с.

Удостоенъ Учёнымъ Комитетомъ Министерства Народного Просвещенія половины большой преміи ИМПЕРАТОРА ПЕТРА ВЕЛИКАГО (Журн. Мин. Нар. Просв. Іюнь 1909 г.)

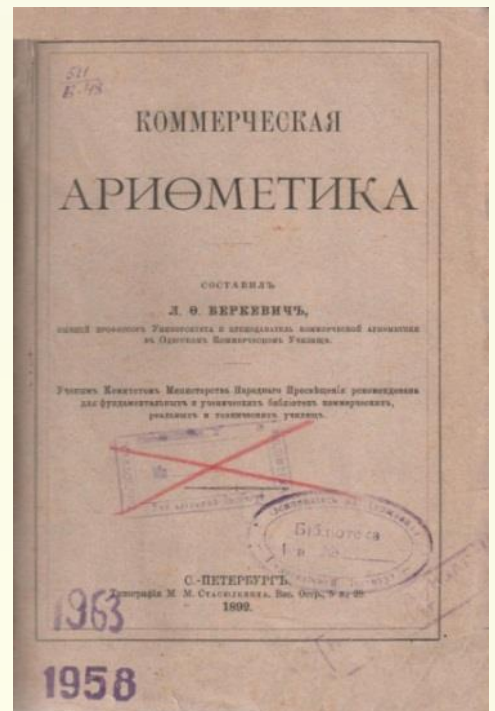
Учёнымъ Комитетомъ Министерства Народного Просвещенія (условно) допущенъ въ 6-мъ изданіи въ качествѣ учебнаго руководства для средн. учебн. завед. (Журн. Мин. Нар. Просв. Март 1916 г.)

Ипатовъ В.М. Основанія анализа бесконечно-малыхъ и собраніе задачъ: курсъ VII класса реальныхъ училищъ / В.М. Ипатовъ. – М. : Тов. И.Д. Сытина, 1912. – 200 с.

Аналіз безкінечно-малих є основою всіх наукових положень фізики, механіки, техніки, взагалі всього прикладного природознавства. Автори висвітлюють й пояснюють основні поняття методів безкінечно-малих та наводять приклади розв'язання задач. Підручники базуються на досвіді роботи кожного з авторів.

Коммерческая арифметика / сост. Л.О. Беркевичъ. – СПб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1892. – 78 с.

Ученымъ Комитетомъ
Министерства Народного
Просвещенія рекомендована
для фундаментальныхъ и
ученическихъ библіотекъ
коммерческихъ, реальныхъ и
техническихъ училищъ.

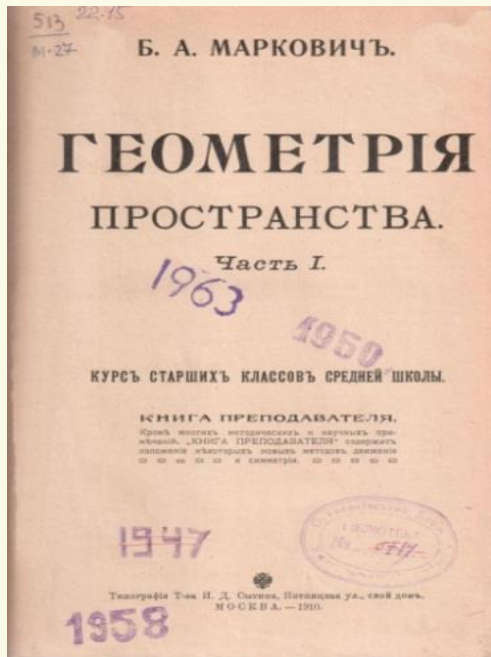

Викладач комерційної арифметики Одеського Комерційного Училища впорядкував видання згідно вимог тогочасних програм для середніх навчальних закладів. Теоретична частина у посібнику перемежується прикладами з розв'язання завдань.

Ляминъ А.А. Физико-математическая хрестоматія. Т. 3. Геометрія, кн. 2. / А.А.Ляминъ. – М.: Сотрудникъ школь, 1914. – 262 с.

У 3-х томах видання вміщені історичні нариси з розвитку науки математики та її розділів, наведені цікаві факти з життя великих вчених; пропонуються цікаві математичні задачі й морози, різновиди теорем.

Марковичъ Б.А. Геометрія
пространства. Ч.І. Книга
преподавателя : курсъ старшихъ
классовъ средней школы /
Б.А.Марковичъ. – М. : Тов. И.Д в
подальшому Сытина, 1910. – 255 с.

Як зазначено у передмові, курс
елементарної геометрії трьох вимірів
(або стереометрії) значно ширше
програми тогочасної середньої
школи.

Автор об'єднав «Книгу учащегося» і «Книгу преподавателя»,
тобто склав методичний посібник цієї частини курсу геометрії.
Для спрощення в орієнтуванні серед основних тем, новітніх
методів, завдань, додатків виокремлено декілька частин у
залежності від ступеня складності й цільового призначення
завдання.

Начала начертательной геометрии, теории тѣней и
линейной перспективы: съ приложением черчений кривыхъ:
курс реальныхъ училищъ / сост. А.Пальшау. – Х. : Тип. К.П.
Счасни, 1882. – 242 с.

Упорядник розкриває теоретичні основи й методи нарисної
геометрії, пропонує для розв'язання низку задач з прикладами
креслень. Матеріали упорядковано з досвіду роботи.

Опыт систематизации употребительнѣйшихъ арифметическихъ задачъ по типамъ с приложеніемъ численныхъ примѣровъ на 4 дѣйствія с цѣлыми числами / сост. А.А. Терешкевичъ. – 12-е изд. - М. : Типо-Литографія Товарищества печатнаго и издательскаго дѣла, 1908. – 99 с.

Въ 9-мъ изданіи книга допущена Особымъ Отдѣломъ Ученаго Комитета Министерства Народнаго Просвѣщенія въ учительскія и ученическія бібліотеки начальныхъ народныхъ училищъ.

Систематизація послідовно однорідних завдань з початку й до кінця курсу цілих чисел, тобто типи різних задач, загальні задачі з окремих типів та складні задачі для перевірки самостійних учнівських робіт, урівноважила можливості й викладачів, й учнів у користуванні виданням.

Сборникъ примѣровъ и задачъ, относящихся к курсу элементарной алгебры / сост. Ѳ. Бычковъ. – 24-е изд. – Петроградъ, 1915. – 574 с.

До збірки увійшли приклади завдань, які є перехідними з арифметики до алгебри. На кожне алгебраїчне правило запропонована достатня кількість задач різного ступеня складності. Це дозволяло викладачеві обирати завдання враховуючи рівень знань учня.

Цингеръ А.В. Задачи и вопросы по физикѣ / А.В. Цингеръ. – М. : Т-ва «В.В.Думновъ – насл. бр. Салаевыхъ», 1916. – 297 с.

Вчений Комітет Міністерства Народної Освіти схвалив видання в якості учбового посібника для старших класів середніх навчальних закладів.

Головне Управління військових навчальних закладів визнало його обов'язковим в якості посібника для кадетських корпусів.

Автор видання служив викладачем у московському комерційному інституті та комерційному училищі. Посібник розроблено з досвіду роботи.

Чайковський М. Алгебра. Повний курс середньої школи та для самоосвіти: з багатьма вправами і рисунками в тексті. Кн. 1. / М. Чайковський. – Прага : Український громадський видавничий фонд, 1925. – 452 с.

ЧАЙКОВСЬКИЙ МИКОЛА АНДРІЙОВИЧ — український математик, дійсний член НТШ. Його праці з алгебри, теорії чисел, історії математики зробили вагомий внесок в українську математичну термінологію та українську математичну бібліографію.

Науковець наголосив, що мета його праці - послужити...поширенню математичної культури та пропаганді нових дидактичних ідей.

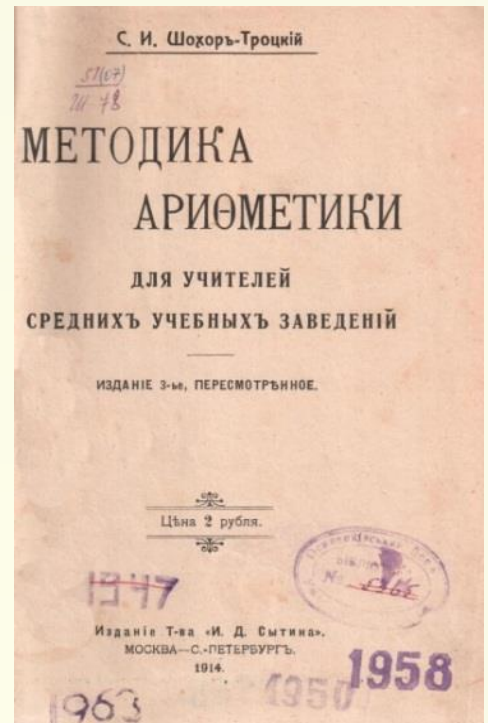
Йдучи за традицією, з трьох великих «А»(арифметика, алгебра, аналіз), він вибрав середусе і назвав працю «Алгебра». При цьому автор підкреслив, що у книзі подано багато такого, що властиво належить до арифметики та елементарного аналізу – тобто науки про функції. В текст вміщено пояснення та вправи на чотири основні дії (Ч.I), дії третього ступеня (Ч.II).

Шохоръ—Троцкий С.И.

Методика арифметики для учителей средних учебных заведений / С.И. Шохоръ—Троцкий. — 3-е изд. пересм. — М. ; СПб. : Изд. т-ва «И.Д. Сытина», 1914. — 524 с.

Шохоръ—Троцкий С.И. Опыт методики арифметики для преподавателей математики в средних учебных заведениях / С.П. Шохоръ—Троцкий.— М. : Изд. тип. А.А. Карцева, 1888. — 208с.

ШОХОР-ТРОЦКИЙ — один з перших педагогів-математиків, що виступив за реформу математичної освіти. Він створив курс арифметики, який побудовано на основі доцільно підібраних завдань, що поступово ускладнюються («метод доцільних завдань»), розробив методику вивчення арифметики спільно з геометрією, сприяв упровадженню в методику вивчення математики індуктивно-лабораторного методу, дав глибоке обґрунтування принципу наочності. Займався також класифікацією завдань і методикою обчислень.

Підручники та навчальні видання з історії для ліцеїв та гімназій імператорської Росії виділяються своєю особливістю як історичне джерело. Вони відобразили процес становлення, еволюції, боротьби й взаємовпливу основних напрямків історіографії на рубежі XIX – XX ст., рівень розвитку наукової думки, відмінність концепцій авторів підручників та історіографічних шкіл.

ІВАНОВ КОСТЯНТИН ОЛЕКСІЙОВИЧ

- останній з директорів Царськосельської Імператорської Миколаївської Гімназії - свого часу 8 років навчав дітей сім'ї Романових історії та географії. У гімназії вчитель багато років викладав історію середньовіччя, де розкривав цей період різнобічно.

Згодом, з метою «подальшого покращення історичного викладання і розповсюдження серед освіченого середовища більш вірного уявлення про середньовіччя»[авт.], свої напрацювання автор видав окремими книгами. Вони мали чималий попит й одержали у користувачів загальну назву «багатолике середньовіччя»:

Средневѣковый замокъ и его обитатели (1898)

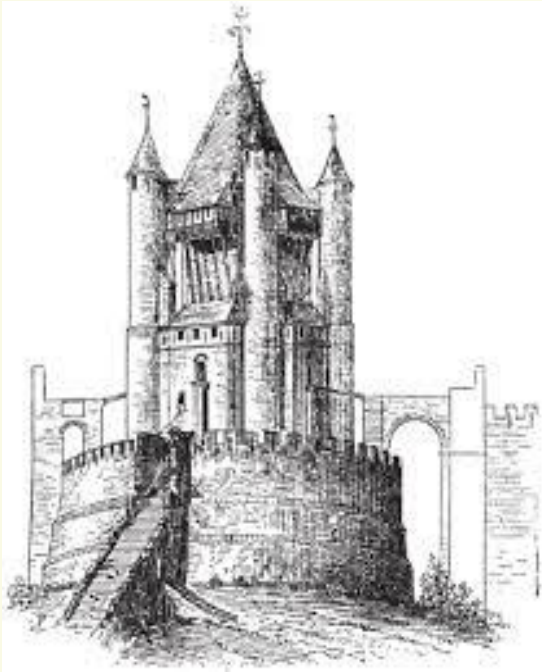
Средневѣковый городъ и его обитатели (1900)

Средневѣковый монастырь и его обитатели (1902)

Средневѣковая деревня, ея обитатели (1903)

Средневѣковое папство и его представители (1915)

У фонді рідкісної книги зберігаються два примірники з цієї добірки.

Ивановъ К.А. Средневѣковый замокъ и его обитатели / К.А.Иванов. - СПб. : Петербург. Учеб. Маг., 1898. – 120 с.

«Середньовічний замок» знайомить читача з внутрішнім і зовнішнім оздобленням та убранством замку; автор розповідає про його мешканців, їхній спосіб життя, побут, звички, а також звертає увагу на духовну сторону епохи – лицарські та загальнохристиянські ідеали.

Ивановъ К.А. Средневѣковая деревня, ея обитатели / К.А.Ивановъ. – 4-е изд., съ рис. – Петроградъ : Книгоизд. Тов. «Петроградскій Учеб. Маг», 1915. – 144 с.

По-особливому оповідач зображує середньовічне село. Йдеться про побут селян, тяжку виснажливу працю, свята та розваги, звичаї й ритуали, наприклад, проведення обряду весілля. Приділено увагу й моральним цінностям середньовічного селянства : мовиться про їхнє марновірство і відношення до релігії.

Література до 1917 р. не викладалася як окремий предмет, входила до курсу «словесність».

До середини ХІХ ст. єдиної програми Міністерства народної освіти для всіх типів навчальних закладів не існувало.

Програма з літератури для гімназій відрізнялась від програм для духовних семінарій, ремісницьких та комерційних училищ. Викладач сам вирішував, який список текстів для читання запропонувати своїм учням.

З історії першої хрестоматії.

Розробником навчального посібника, збірника вибраних творів (або уривків з них) письменників, учених, критиків, став **Микола Іванович Греч**. Письменник, журналіст, філолог, видавець, педагог заклав основи хрестоматизації у своїх працях «Учебная книга российской словесности», "Опыт краткой истории русской литературы" (СПб., 1819-1822 pp.)

Біографічна довідка:

Брав участь у розробці освітнього цензурного статуту 1828 р. Служив у Міністерстві внутрішніх справ, Міністерстві фінансів (1836—1843), працював у комісіях Вченого Комітету Міністерства Народної Освіти.

Хрестоматією Греча впродовж 1820-40-х років користувалися викладачі, обираючи тексти для читання та заучування напам'ять, а також й у трактуванні творів найкращих письменників того часу.

40–80-і роки XIX століття вважаються періодом становлення навчальної дисципліни словесності й методики викладання літератури як науки.

Значний вклад у процес хрестоматизації словесності, у справу розвитку типології навчальних книг своєю методичною системою посібників для середньої школи привніс **ОЛЕКСІЙ ДМИТРОВИЧ ГАЛАХОВ**. Він чітко визначив роль хрестоматії - настільної книги для різноманітних практичних завдань. Охарактеризував найголовніші серед вправ – читання, вивчення напам'ять, розбір і наслідування, усні і письмові перекази прочитаного, скорочення та розширення текстів.

У 1840 –х роках педагог розробив і надрукував одну за одною три хрестоматії : «Полная русская хрестоматия, или Образцы красноречия и поэзии, заимствованные из лучших отечественных писателей» (Ч. 12; 1842 г.), «Русская хрестоматия для детей» (1843 г.), «Историческая хрестоматия церковно-славянского языка» (1848 г.)

Галаховъ А.Д. Историко-литературная хрестоматія нового періода русской словесности (Отъ Петра I до нашего времени.) В 2 т. Т. 1. Отъ Петра I до Карамзина / А.Д. Галаховъ. – 20-е изд. – М. ; Петроградъ : Изд-е тов. В.В.Думновъ – Насл. Бр. Салаевыхъ, 1916. – 485 с.

У 1852 р. за завданням Генерального військового штабу разом з професором Московського університету **ФЕДІРОМ ІВАНОВИЧЕМ БУСЛАЄВИМ** склали «Конспект русского языка и словесности для руководства в военно-учебных заведениях», що став першою програмою-посібником з викладання словесності.

Розробники «конспекту» вказували не лише методи викладання, але й прізвища авторів та назви творів, які пропонувалися для вивчення. До кінця 1850-х Міністерство народної освіти рекомендувало включення цього видання до всіх програм в якості підручника.

Русская хрестоматія. Памятники древней русской литературы и народной словесности: для средн. учеб. заведений / сост. Федоръ Буслаевъ. – 13-е изд., доп. и испр. академ. А.И. Соболевскимъ. –М. : Синодальная Типографія, 1917. – 379 с.

На праці фундаторів посилались, досвід розробників вивчали й враховували автори навчальних і методичних посібників кінця XIX – поч. XX ст.

Филоновъ А.Г. Исторія русской словесности: учеб. пособ. для сред. учеб. завед. / А.Г. Филоновъ. – СПб. : Тип. тов. «Обществ. Польза», 1903. – 864 с.

ФІЛОНОВ АНДРІЙ ГРИГОРОВИЧ служив викладачем словесності в Новочеркаській гімназії, пізніше у морському кадетському корпусі, згодом інспектором й директором Новгородської чоловічої гімназії. Автор працював у спеціальній комісії при тогочасному Міністерстві народної освіти. Зокрема, його досвід і методичні рекомендації стали у нагоді в розробці «книг для народу», а саме підручників і хрестоматій зі словесності: «Русская хрестоматия, с примечаниями», «Учебник по словесности» (СПб., 1877; I — стилистика, II — теория прозы; III — теория поэзии; 7 изд. 1900), народні читання - «М. В. Ломоносов» (1877) и «Дедушка Крылов» (1877); брошури — «Поэт Пушкин» (СПб., 1880, 3 изд. 1899); «Н. В. Гоголь» (СПб., 1901).

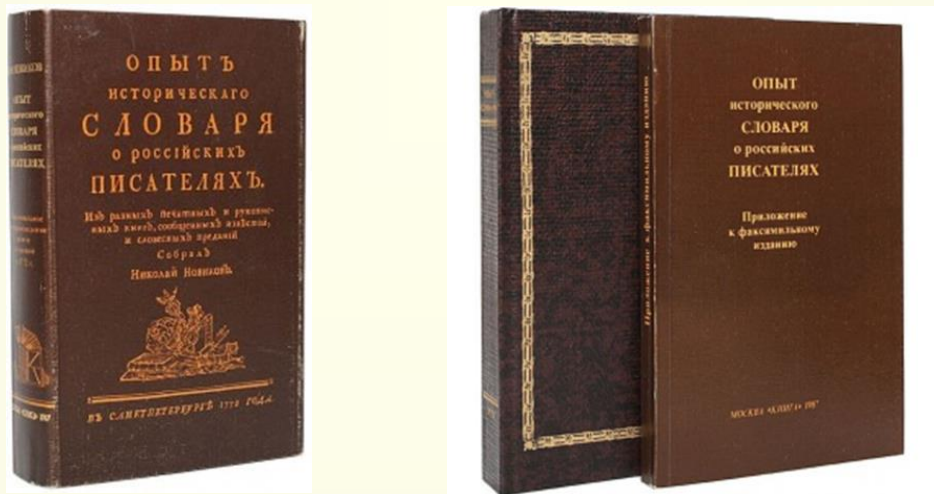
Одночасно зі складанням перших підручників і посібників велася робота по створенню додаткових видів видань, призначенням яких було розширення й поглиблення змісту окремого предмету (тлумачні словники, біографічні довідники, науково-пізнавальні книги і т. п.). Вони формували освітнє середовище, яке забезпечувало умови різних рівнів навчання, мотивували навчальну діяльність учнів, стимулювали творчу активність викладачів.

Ще у другій половині XVIII ст. були зафіксовані перші спроби розробок різних типологій навчальних видань.

Найвідоміше тогочасне джерело - біографічний словник письменників., який поклав початок особливому жанру учбово-довідкової літератури:

Новиков Н. И. Опыт исторического словаря о российских писателях /

Николай Новиков. – Факс. восп. изд. 1772 г. – М. : Книга, 1987. – 264 с. – С биобиблиогр. прилож. В. М. Константинова.

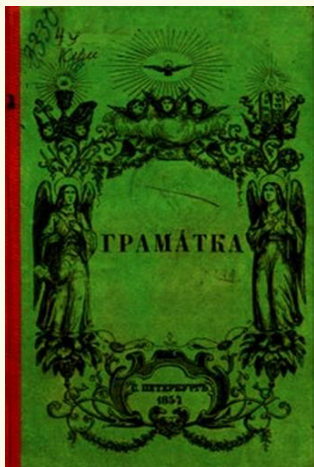

Словник знаного письменника, журналіста, просвітителя надавав відомості про 315 російських письменників. У грандіозній за обсягом й надскладній за об'ємом праці автору допомагали найавторитетніші тогочасні літератори й історики. Видання складалося не як учбова книга. Та все ж, в подальшому, його активно залучали до освітнього процесу; для укладачів підручників і хрестоматій його значення як джерела відомостей залишалося неперевершеним.

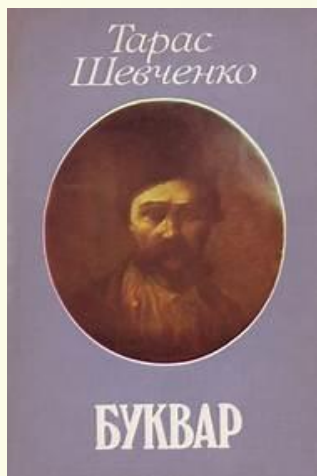
Відтворений у факсимільному виданні словник є бібліографічною рідкістю.

До створення перших національних навчально-методичних видань XIX ст. безпосереднє відношення мають знамениті українські просвітники, творці української літературної мови **ПАНТЕЛЕЙМОН КУЛІШ І ТАРАС ШЕВЧЕНКО**.

Розроблені ними видання на практиці мали чималий попит у недільних школах, де слугували й абетками, й читанками, й навчальними посібниками.

«**Граматика**» (СПб, 1857) П. Куліша та впроваджений ним фонетичний правопис, так звана «кулішівка», уніфікували українську мову й писемні правила.

Непоказний Шевченківський «**Буквар**» сприяв популяризації української мови, зробив її доступною для найбільшого народу.

Шевченко Т.Г. Буквар південноруський 1861 року / Тарас Шевченко; упоряд. М.М.Ілляша, вступ. сл. О.Т.Гончара, післямов. В.М.Яцюка. – К.: Веселка, 1991. – 63с. - Надрук. з вид. 1861р. фотомеханіч. способом.

“Буквар” для навчання грамоті українською мовою у недільних школах, складено із кращих зразків фольклору та частково з власних творів. В ньому вміщено абетку друкованих і рукописних літер, традиційні тексти для читання по складах, поетові переспіви окремих Псалмів Давидових, п’ять щоденних молитов, цифри й таблицю множення до 100. Другу половину книжечки займають думи про Олексія Поповича, про Марусю Богуславку, а також 13 народних прислів’їв. “Буквар” вийшов відносно великим накладом (10 тис. примірників) на кошти самого автора. Гроші від продажу цієї книги часто йшли на потреби недільних та сільських шкіл, де здобували початкову освіту також дорослі.

Знакова подія в українській лексикографії кінця ХІХ - початку ХХ ст., вершинна праця визначного українського письменника, філолога, перекладача, публіциста, етнографа, громадського діяча **БОРИСА ДМИТРОВИЧА ГРІНЧЕНКА** та редакції журналу «Кіевская старина»:

Словарь української мови : в 4 т. / упоряд. Б. Д. Грінченко, з додат. власного матер. – К. : АН УРСР, 1958. – Т. 1–4. – (Ред. журн. «Кіевская Старина»). – Надрук. з вид. 1907–1909 рр. фотомеханіч. способом.

Перекладний і водночас тлумачний українсько-російський словник, у якому реєстрові слова та ілюстрації подано українською мовою, а значення слова – російською, нараховує близько 68000 слів. Словник мав великий вплив на усталення української літературної мови і літературного правопису. Він і дотепер безперечно залишається цінним документом з історії та діалектології української мови, лексикографічно найдосконалішим українським словником ХІХ сторіччя.

Международные словари для средних учебных заведений, составленные по программѣ Министерства Народнаго Просвѣщенія. Часть нѣмецко-русская / сост. Н.Макаровъ и В.Шеерер. – 8-е изд. – СПб. : Типогр. Тренке і Фюсно, 1900. – 701 с.

Печатано безъ измѣненій по первому изданію, рекомендованому Ученым Комитетомъ Министерства Народнаго Просвѣщенія, какъ учебное пособие для средних учебных заведений.

Полный французско–русский словарь / сост. Н.П. Макаровъ. – 14-е изд., вновь пересмотр. съ многочислен. доп. номенклат. – СПб. : Изд. насл. Н.П. Макарова, 1910. – 1149 с.

Вже з перших примірників словники завоювали чималу популярність у користувачів. Повна їхня номенклатура і багатство фразеології отримали схвальні відгуки від Імператорської Академії Наук та всіх Учбових Комітетів Міністерства Народної Освіти, а також рекомендації щодо включення словників до фондів бібліотек навчальних закладів. Чисельні додатки : списки слів – синонімів, аббревіатур, метрологічних мір; приклади перекладів географічних назв, історичних понять, міфологічних героїв, імен знаменитостей значно розширили практичне використання словника.

МАКАРОВ МИКОЛА ПЕТРОВИЧ (1810—1890) — видатний літератор і лексикограф XIX ст. Його лексикографічні праці: "Полный русско-французский словарь" (6-е изд. 1893), "Полный французско-русский словарь" (6-е изд. 1890), "Международные словари" для учебных заведений, "Немецко-русский словарь" (1873). Пізніше було складено "Энциклопедию ума, или Словарь избранных мыслей" (1878), згодом "Латинские, итальянские и английские пословицы и поговорки."

Словники М.П.Макарова мають значення, в першу чергу, як пам'ятки розвитку мовознавства та історії двох мов. Вони також незамінні при перекладі слів, що вийшли сьогодні із вжитку й не зазначені у сучасних словниках.

Доктор класичної філології Харківського університету **ШУЛЬЦь ГЕОРГІЙ ФЕДОРОВИЧ** (у 1881 р. одержав ступінь магістра грецької словесності, у 1891 р. - ступінь доктора класичної філології) ще у 1869 році розробив словник латинської мови, зорієнтований на гімназичний курс.

Латинско–русскій словарь, приспособленный къ гимназическому курсу / сост. Г. Шульцъ. – 12-е изд. – СПб. : Типогр. Тренке и Фюсно, 1912. – 606с.

Словник популярної на той час латинської мови став у нагоді й тим, хто самостійно вивчав мову, або за родом діяльності звертався до спеціальної термінології з деяких галузей знань, наприклад, біології, медицини, юриспруденції тощо. Пошук у словнику побудовано за латинською абеткою, наведено приклади умовних скорочень. Про практичну затребуваність словника свідчать його чисельні перевидання.

Неприпустимо відпускати у забуття імена Вчителів. Результати їхнього служіння справі народної освіти варті уваги й переосмисленню кожним наступним поколінням.